

REFERÁT – JANOVKA, WALTHER, KOCH

Thomas Balthasar Janovka: Clavis ad thesaurum magnae artis musicae (*Klíč k pokladu velikého umění hudebního*). Praha **1701**, druhé vydání 1715

- nyní: Praha 2006, Koniasch Latin Press, kritický překlad do češtiny
- výkladový hudebně teoretický slovník v latině

Johann Gottfried Walther: Musikalisches Lexikon oder musikalische Bibliothek (*Hudební lexikon aneb hudební knihovna*), Lipsko **1732**

- nyní: faksimile (= *věrná kopie originálu*), sebráno Richardem Schaalem, Kassel: Bärenreiter 1953
- jmenný i věcný slovník
- ve švabachu v němčině
- předmluva od autora
- notová příloha

Heinrich Christoph Koch: Musikalisches Lexikon (*lexikon = naučný slovník*), Frankfurt **1802**, druhé vydání 1817

- nyní: Faksimile – Reprint der Ausgabe (= *přetištěné vydání*) Frankfurt/Main 1802, Kassel: Bärenreiter 2001
- notové ukázky zakomponované do textu
- ve švabachu v němčině
- věcná hesla
- předmluva od autora

Zajímavé je, že rozmezí vydání všech 3 slovníků je 101 let, z čehož vyplývá, že se jejich autoři navzájem ovlivňovali. Všechny 3 slovníky jsou důležité pro hudební kulturu 18.st.

Thomas Balthasar Janovka (1669 – 1741)

- renomovaný praktický hudebník, dlouholetý varhaník významného pražského chrámu Matky Boží před Týnem, bystrý a ambiciózní teoretik a zřejmě také dobrý hudební pedagog a především autor prvního věcného hudebního slovníku v 18. století *Clavis ad thesaurum magnae artis musicae (Klíč k podkladu velkého umění hudebního)* – Praha, první vydání 1701, druhé vydání 1715

- o Janovkově životě jsem čerpala z předmluvy k novému vydání Clavis z roku 2006 (autoři: Matl, Pospíšil, Sehnal)

Janovkova rodina pocházela z Čáslavi a okolí, kde jeho děd Šimon Janovka, přední muž obce a člen městské rady vlastnil v letech 1620-1655 dům a značný majetek. Od roku 1620 byl také členem literátského bratrstva, které sdružovalo řadu vzdělanců oddaných literatuře a hudbě. Jeho syn Tomáš Theofil Janovka vystudoval pražskou univerzitu a je uveden v literátské matrice jako magister a současně asistent inspektora kůru. V roce 1657 se oženil s Justinou, dcerou bývalého čáslavského lékaře a rychtáře Clidiera (Francouz, který se v Čechách usadil pravděpodobně po roce 1620). Z manželství s Justinou se narodilo 12 dětí. V roce 1668 odešel Tomáš Theofil Janovka s rodinou do Kutné Hory, kde působil jako inspektor školy sv. Jakuba a literátského kůru. V Kutné Hoře se mu 6.1.1669 narodil syn Tomáš Baltazar.

Je pravděpodobné, že se mu otec snažil zajistit dobré vzdělání, ale když bylo Tomáši Baltazarovi 12 let, jeho otec umírá. O jeho dětství se moc neví. Pravděpodobně vychodil tamní školu u sv. Jakuba, kde se mu dostalo i solidní hudební průpravy a pak asi pokračoval na latinské škole při kutnohorské jezuitské koleji. V té době byl varhaníkem jistý Jan Václav Čeněk, který se stal otčímem a učitelem tehdy 12ti-letého Janovky. Dalšího vzdělání dosáhl v Praze na filosofické fakultě, kde byl v roce 1689 jmenován magistrem. Roku 1691 byl pak jmenován na místo varhaníka hlavního chrámu Starého města pražského, v Týnském chrámu, což znamená, že musel být velmi dobrým hudebníkem. Toto místo zastával celých 50 let.

O jeho dalším životě se toho moc neví. Z četných zmínek v Clavis lze usuzovat, že měl značné ambice v oblasti hudební teorie. Clavis vydává ve svých 32 letech a sám napsal, že jde o dílo přípravné k větší práci, která však nikdy nevyšla.

Také zatím nebyl objeven žádný doklad o sňatku nebo o narození dětí. Známé je jen datum jeho pohřbu 13.6.1741. Zemřel tedy ve věku 72 let v Praze a na jeho místo u týnských varhan nastoupil Josef Seger.

Z jeho životopisu vyplývá, jak píše Tomislav Volek, že Janovka byl sice výjimečným zjevem, nebyl však zjevem náhodným. Jeho působení lze zasadit do bohaté tradice literárských kůrů a humanistické vzdělanosti, jež si udržela kontinuitu po celé 17.st.

Na to, že Janovka platil za evropskou autoritu v hudební teorii a jeho dílo svým významem nesporně přerostlo rámec národního celku, tak bádání o něm započalo teprve asi před 50 lety.

Když se podíváte do českých slovníků, tak v Pazdírkově hudebním slovníku (1937, heslo Janovka napsal Vladimír Helfert) i v Československém hudebním slovníku (1963, heslo napsal Bohumír Štědroň) najdete krátké, asi 3věté a v podstatě totožné heslo:

- český varhaník, narozen kolem roku 1600, Kutná Hora
- magistr filosofie a varhaník Týnského chrámu v Praze od r.1691
- napsal 1. věcný slovník hudební v 18.st.
- také oba uvádějí špatné znění jména vydavatele - Jiří Labaun (správně Jiří Laboun)

V Českém hudebním slovníku osob a institucí je Janovka zatím nezpracován. Ve světové lexikografii má však Janovka daleko lepší postavení. Heslo Janovka najdete u Walthera, Adlunga, Forkela, Dlabace, Fétise, Eitnera, v MGG (autor hesla: Martin Ruhnke) a v Grove (autor hesla: John Clapham, Tomislav Volek).

Bádání o Janovkovi u nás začalo asi v pol. 20.st. Existuje disertace Antonína Burdy z roku 1946, která byla věnována překladu i s komentářem Janovkova Clavise. Tato disertace však nebyla nikdy publikována (strojopis je uložen v Archívu UK). Na poč. 70. let se potom Janovkou významně zabývali Tomislav Volek a Jiří Sehnal.

V tomto směru je významná studie Tomislava Volka s názvem Tomáš Baltazar Janovka, představitel české barokní hudební a vzdělanecké tradice (In: Hudební věda 9, 1972), ve které se zabývá především původem a životem Janovky a odhaluje nové skutečnosti, jako např.

přesné datum narození, atd. Z této studie také vycházeli autoři nového vydání Janovkova Clavis z roku 2006.

Janovkův Clavis se tedy konečně dočkal vydání až v roce 2006 – Praha, nakladatelství Koniasch Latin Press. Jedná se o kritický překlad výkladového hudebně teoretického slovníku z latiny do češtiny a to formou tzv. zrcadlového překladu.

K vydání připravil, komentářem opatřil a z latinského originálu přeložil Jiří Matl, další spolupráce potom Jiří Sehnal a Michael Pospíšil.

Co obsahuje slovník:

- Titulní strana
- Citát antického básníka Eupolida
- Dedikace - Svatému divotvorci, mučedníku Janu Nepomuckému
- Předmluva od Janovky – zde se dovídáme, co jej přimělo k napsání slovníku. Byla to především didaktická potřeba. Janovka v předmluvě uvádí, že hodlá přispět ke zlepšení výuky hudby, zvláště u těch žáků, kteří si nemohou dovolit navštěvovat dobré učitele a podrobuje ostré kritice metody jiných učitelů. Dále se v předmluvě dozvíte, že definice hudebních termínů vypracoval částečně sám a částečně sebral od jiných autorů. Janovka čerpal zejména z Kirchera (Musurgia universalis, 1650), Reische a Carissimiho (Ars cantandi, 1689) a také zmiňuje Nicolause Beckmenna a Johanna Weingartena, kteří sepisovali právnické pojmy, takže jejich spisy se nechal Janovka inspirovat po té technické stránce.
- Výčet všech pojmů v abecedním pořádku
- Chyby jež se vloudily
- Oslavná dedikační báseň
- Jednotlivá hesla – věcná, s notovými ukázkami a abecedně zpracovaná

Clavis obsahuje hesla (necelých 200) hudebně estetická, teoretická, pojednání o nástrojích, ladění, konstrukci, použití, způsobu hry, etc., konstrukčních prvcích, hudebních formách, stylu hry a ozdobách. Takže je tam vedle teoretických hesel velká spousta hesel, která Janovka považoval za podstatná zejména pro provozování figurální chrámové hudby. Také se v Clavis objevuje překvapivé množství různých odkazů na francouzskou hudební kulturu a Janovka používá francouzskou terminologii (více viz práce Jolany Kozákové).

Text Janovkova Clavis je dochován ve 2 vydáních, které se ovšem liší pouze úvodními pasážemi a návrhem některých oprav v textu. Jinak také vypadá titulní strana k druhému vydání. Obě vydání vyšla v tiskárně Jiřího Labouna, autor sám knihu financoval a také distribuoval, jak je napsáno na titulní straně obou vydání.

Dosud zpracované fondy registrují celkem 15 dochovaných exemplářů, pokud jde o první vydání - ČR 6, SRN 3, Belgie 1, VB 1, USA 2. Pokud jde o druhé vydání, tak počet dochovaných exemplářů je menší - 1 v Praze v NK a druhý ve Vídni. Z exempláře uloženého v bruselské královské knihovně byla roku 1973 pořízena a vydána faksimile. Ta byla až do roku 2006 jediným pramenem Janovkova Clavis.

Janovkův Clavis je považován za jeden z milníků evropské hudební lexikografie. Např. už krátce po Janovkově vydání Clavis, roku 1703 vyšlo v Paříži první vydání Brossardova Dictionnaire de musique a roku 1732 Waltherův Musikalische Lexikon. Zrod hudební lexikografie jako samostatného druhu hudebně teoretického písemnictví spojuje se jmény Janovka, Brossard a Walther např. H.H. Eggebrecht.

Svým dílem Janovka dosáhl mezinárodního ohlasu a ovlivnil i jiné autory v zahraničí. Již krátce po vydání Clavis můžeme zachytit reakce na toto dílo a lze je např. v německé odborné literatuře sledovat už za Janovkova života i dále po celé 18.st. Už Walther má biografické heslo o Janovkovi. Janovka je také prvním následovníkem Johanna Tinctorise, autora nejstaršího pokusu o hudební slovník Terminorum musicae diffinitorium z roku 1474.

Johann Gottfried Walther (1684-1748)

- narozen 18.9.1684 v Erfurtu, zemřel 23.3.1748 ve Výmaru

- německý varhaník, skladatel, teoretik a lexikograf

- o jeho životě jsem čerpala z Grove, kde napsal heslo George J. Buelow (v MGG je autorem hesla Werner Breig)

Jeho otec byl Johann Stephan Walther, výrobce látek v Erfurtu. Jeho matka Martha Dorothea, rozená Lämmerhirtová, byla blízká příbuzná rodiny J.S. Bacha. Walther byl

bratranec J.S. Bacha. Byli to téměř vrstevníci a ve Výmaru začalo jejich přátelství, které bylo přínosné pro oba. Dokonce Bach se stal kmotrem Waltherova prvorozeného syna.

Waltherův vlastní životopis byl publikován v Matthesonově *Grundlage einer Ehren-Pforte*. Takže díky tomu o něm víme více, než třeba o Kochovi.

Jeho vzdělání začalo ve věku 4 let soukromou výukou, v roce 1691 nastoupil do nižšího stupně školy v Erfurtu. Lekce varhan začal brát u Johanna Bernharda Bacha, varhaníka u Kaufmannskirche a pokračoval u jeho nástupce Johanna Andrese Kretschmara. Walther sám o sobě řekl, že se naučil za necelý rok natolik dobře zpívat, že se stal sólistou při různých hudebních produkcích. Dalším jeho učitelem byl David Adlung, významný varhaník a teoretik v Erfurtu.

V roce 1697 Walther nastoupil na Rathgymnasium, kde získal humanitní vzdělání. V létě 1702 získal své první místo jako varhaník v Thomaskirche v Erfurtu. Nastoupil také na universitu v Erfurtu, aby navštěvoval seminář filosofie a práva, ale brzy se rozhodl věnovat se pouze hudbě.

Začal celoživotní studium hudební teorie, četl traktáty Werckmeistersa, Fludda a Kirchera, a po krátké době začal studovat kompozici u Buttstetta. Na podzim 1703 začal cestovat, jako první navštívil Frankfurt a Darmstadt. Následující podzim jel do Magdeburgu a také do Halberstadtu, kde se setkal s obdivovaným Werkmeisterem, varhaníkem a autorem významných děl hudební teorie, který patřil k nejuznávanějším hudebním teoretikům v Německu. Ten projevil vůči Waltherovi značné sympatie. Představil Waltherovi Baryphonův traktát *Pleiades musicae* (Halberstadt 1615) a následně s ním udržoval pravidelnou korespondenci a také mu posílal noty včetně skladeb pro klávesové nástroje od Buxtehudeho.

Waltherovo období studií a studijních cest skončilo roku 1707, kdy byl jmenován varhaníkem v Stadtkirche ve Výmaru, kde se udržel až do své smrti. Kromě toho také dělal ve Výmaru učitele hudby princů Johannu Ernstovi, synovci vládnoucího vévody Wilhelma Ernsta. Walther mu věnoval svůj rukopis traktátu *Praecepta der musicalischen Composition* (1708).

Poslední důležité profesní jmenování ve Waltherově kariéře nastalo v roce 1721, kdy byl přijat do vévodského orchestru jako *Hofmusicus*.

Vedle funkce varhaníka Walther také soukromě vyučoval a skládal. Psal především vokální duchovní hudbu, chorální preludia a další varhanní skladby. Byl také sběratelem významných hudebních sbírek a knih o hudbě.

Jeho nejvýznamnější teoretickým dílem je *Musikalisches Lexikon* (Lipsko 1732). Z dalších děl je to např. *Praecepta der musikalischen Composition* (1708).

Musikalisches Lexikon oder musikalische Bibliothek (Hudební lexikon aneb hudební knihovna), Lipsko 1732

- jmenný i věcný slovník
- ve švabachu v němčině
- po titulní straně následuje dedikace a po té předmluva od autora
- časté odkazy na Janovku a také má zpracované biografické heslo o Janovkovi
- také vliv práce Sebastiana Brossarda (*Dictionnaire de musique*, Paříž 1703)
- notová příloha - na konci lexikonu
- má přes 660 stran, obsahuje více než 3000 hudebních hesel a čerpá z teoretických koncepcí více než 200 autorů a 250 dalších odborných děl
- hodně jsou citovány teoretické práce Matthesonovy (dále např. Praetorius, Galilei, Glareanus, atd.)

Pro hudebně-vědné bádání zůstává Waltherův slovník dodnes nevyčerpaným zdrojem poznání hudební kultury, dobového chápání hudby, provozovací praxe, hudební kompozice a významných osobností hudebního života prvního desetiletí 18.st. (*Kozáková*)

Srovnání Walthera a Janovky

Kromě toho že Walther je daleko obsáhlejší než Janovka, tak vyniká nad Janovkou svou systematičností a precizností v koncipování jednotlivých hesel, u nichž uvádí několik terminologických variant v různých jazycích, často také jejich etymologický původ a odkazy na studovanou literaturu. Toto chybí u Janovky. Jeho předností však je jasnost, věcnost a srozumitelnost stylu. Dále se oba liší v šíři teoretické základny. Walther měl již k dispozici řadu nově vzniklých hudebních slovníků včetně Janovky. Také přejímá více vlivů z francouzské kulturní oblasti než Janovka. Kulturní prostředí v německých zemích ve 30. letech 18.st. bylo otevřeno vedle celoevropských vlivů italských také vlivům hudby francouzské, zatímco v Praze šlo o podněty spíše ojedinělé či zprostředkované. Přesto text *Clavis* jasně dokazuje zajímavý fakt, že Janovka měl možnost studovat francouzskou operní partituru a to již velmi krátce po Lullyho smrti (1687). Janovkův zvýšený zájem o francouzskou hudební teorii a kulturní dění se zdá být na svou dobu jevem až neobvyklým, který může vycházet např. i z rodinných kořenů či výchovných podnětů. (*Kozáková*)

Heinrich Christoph Koch (1749-1816)

- německý hudebník-houslista, hudební teoretik a skladatel
- narozen 10.10 1749 v Rudolstadt, umírá 19.3.1816 tamtéž

Koch pochází z hudební rodiny, která již po 2 generace byla ve Schwarzburško-Rudolstadtských službách. První hudební vzdělání získal u svého otce, knížecího komorního muzikanta Johanna Nicola Kocha. Vedle toho navštěvoval gymnázium v Rudolstadt a současně ho soukromě učil magistr J.H.Wesmann řeči a logice. Protože by studium na univerzitě odporovalo rodinné tradici, nastoupil Koch místo toho v roce 1764 do dvorní kapely knížete Johanna Friedricha. Pravděpodobně díky velkorysé finanční podpoře knízat Johanna Friedricha a Ludwiga Günthera II. bylo mladému Kochovi umožněno skladatelské vzdělání a vzdělání ve hře na hudební nástroje u kapelníka rudolstadtské kapely Christiana Scheinpfluga. Toto vzdělávání však kvůli špatnému zdravotnímu stavu učitele nebylo velmi intenzivní a proto veškerý čas Koch vyplnil samostudiem v knížecí hudební knihovně. Knížecí podpora mu také umožnila studijní cestu do Berlína a do Drážďan a půlroční výuku hry na housle u výmarského koncertního mistra K.G. Göpferta. V roce 1772 byl Koch jmenován dvorním muzikantem. Ještě podnikl soukromou cestu do Mecklenburgu (se studijní zastávkou v Hamburku), ale potom se už natrvalo usadil ve svém rodném městě. (*čerpáno z MGG*). V roce 1792 byl jmenován dokonce kapelníkem, ale už po roce se dobrovolně vrátil do orchestru na pozici prvního houslisty, kterou zastával až do své smrti. (*Grove*)

Byl ženatý s Euphrosynou Henriettou Sommerovou, dcerou coburgského úředního správce Sommera a měl 4 děti. Jeho nejstarší syn Johann Benjamin se v knížecí kapele staral o nástroje (v orig. als instrumentist).

Vedle dráhy praktického hudebníka, byl činný jako skladatel a teoretik. Psal hlavně pro dvůr, a to kantáty nebo např. drama Die Stimme der Freude in Hygeens Haine (1790) a také je mu přisuzováno autorství 7 symfonií. (*Grove*)

Značnou cenu mají jeho teoretické spisy. Vedle **Musikalisches Lexicon** (2 díly, 1802) napsal **Versuch einer Einleitung zur Composition** (1782,1787,1793) - Pokus o návod ke komponování a např. **Handbuch bei dem Studium der Harmonie** (1811) - Příručka pro studium harmonie.

Nejvýznamnějším dílem je jeho **Musikalisches Lexicon** z roku 1802, které ještě znovu vyšlo roku 1817 (obojí ve Frankfurtu). Jeho celý název je: Hudební lexikon, který

encyklopedicky zpracovává teoretické a praktické hudební umění. Vysvětluje všechna stará a nová hudební slova a popisuje staré a nové hudební nástroje. (*Grove*)

Lexikon obsahuje jen věcná hesla a sumarizuje znalosti z 18.st. Notové ukázky jsou zakomponované do textu a celé je to v němčině ve švabachu. Předmluva je přímo od Kocha.

Lexikon i Versuch měly vliv na takové teoretiky jako Choron, Weber, Marx, Lobe, Lussy a Riemann. (*Grove*)

Pozn.: Autor hesla v Grove – Nancy Kovaleff Baker

v MGG – Hans Joachim Hinrichsen

LITERATURA

Janovka, Tomáš Baltazar: *Klíč k pokladu velikého umění hudebního*. Praha: KLP, 2006

Volek, Tomislav: *Tomáš Baltazar Janovka, představitel české barokní hudební a vzdělanecké tradice*. In: *Hudební věda* 9, 1972, s. 344-355

Burda, Antonín: *Thomas Balthasar Janowka - Clavis Ad Thesaurum Magnae Artis Musicae. Latinsky a česky s poznámkami*. Nepublikovaná disertační práce. FF UK, Praha 1946

Kozáková, Jolana: *Odras francouzské hudební terminologie v lexikografickém díle T.B. Janovky a J.G. Walthera*. Magisterská oborová práce. FF MU, Brno 2005

Sadie, Stanley, Tyrell, John: *The New Grove dictionary of Music and Musicians*. New York: Grove 2001. Heslo Walther, Johann Gottfried, 27. svazek, s. 59-61; heslo Koch, Heinrich Christoph, 13. svazek, s. 710-711

Blume, Friedrich, Ludwig, Finscher: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*. Kassel: Bärenreiter, 2003. Heslo Koch, Heinrich Christoph, 10. svazek, s.371-377